

Weronika Kosmalska

Analiza genologiczna preambuł polskich ustaw zasadniczych z lat 1918–2018

Konstytucja to niewątpliwie szczególny rodzaj tekstu prawnego. W sposób kompleksowy reguluje ustrój danego państwa, podbudowując formę rządów warstwą aksjologiczną. Z tego względu budzi emocje tak w sferze prawnej, jak i politycznej czy społecznej, co pokazuje debata społeczna, która towarzyszyła procesowi powstawania obecnie obowiązującej Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku. Stosunek emocjonalny trwający nadal, po dwudziestu pięciu latach od wejścia w życie tego tekstu prawnego, objawia się w dyskursie dotyczącym wyroków Trybunału Konstytucyjnego poprzez odwoływanie się w tym procesie do ustawy zasadniczej¹. Jednocześnie wszelkie głosy postulujące zmianę tekstu Konstytucji nie są brane pod uwagę w debacie publicznej, dlatego szybko milkną. Tym samym można zauważyć potrzebę stałości w zakresie podstawowych, a jednocześnie kluczowych rozwiązań prawnych dotyczących państwowości. Nie bez przyczyny konstytucjoniści stoją na straży twierdzenia, że polska ustawa zasadnicza jest tekstem formalnie sztywnym – takim, który wymaga kwalifikowanej większości w ciałach ustawodawczych w celu znowelizowania go bądź uchylecia². Takie obostrzenie ma zapobiegać niekontrolowanym, nazbyt częstym zmianom tekstu ustawy zasadniczej. Na marginesie zostawiam kwestie związane z możliwościami współczesnej reinterpretacji Konstytucji³.

¹ E. Gorlewska, *Ekspresywność Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej w ujęciu lingwistycznym*, w: *Emocje, język, literatura*, red. D. Saniewska, Kraków 2016, s. 391–405.

² L. Garlicki, *Normy konstytucyjne relewantnie niezmiennalne*, w: *Charakter i struktura norm konstytucyjnych*, red. J. Trzeciński, Warszawa 1997, s. 137.

³ Zob. M. Korycka-Zirk, *Interpretacyjna zmiana konstytucji*, w: *Prawo i polityka w sferze publicznej. Perspektywa wewnętrzna*, red. P. Jabłoński, J. Kaczor, M. Pichlak, Wrocław 2017.

Weronika Kosmalska, *Analiza genologiczna preambuł...*

Elementem charakterystycznym fundamentalnych aktów prawnych w danym systemie jest obecność preambuły. Nie istnieje definicja legalna tego terminu. Myślę, że w takim wypadku warto zgodnie z regułami interpretacyjnymi odnieść się do języka ogólnego, a najlepszymi jego definicyjnymi zbiorami są słowniki języka polskiego. Według *Słownika języka polskiego* PWN preambuła to „uroczysty wstęp poprzedzający właściwy tekst jakiegoś ważnego aktu prawnego”⁴. Warto zauważyć, że treść tej definicji nie wskazuje, jak powinien ów wstęp wyglądać, nie zawiera ona żadnych wytycznych w tym zakresie. O ile wstęp do ustawy zasadniczej jest zwykle obszerny i bez problemu można rozpoznać w nim preambułę, o tyle wstępy do innych aktów prawnych mogą być znacznie krótsze, mniej sugestywne. Czy one także stanowią preambuły? To kwestia, która wymaga odrębnych analiz. W tym miejscu warto jednak wskazać na to, co literatura przedmiotu mówi na ten temat. Preambuła

jest aktem o charakterze ideologiczno-politycznym [...] – jest deklaracją intencji prawodawcy oraz eksplicytną informacją o najwyższych wartościach państwa. Intencją nadawcy jest wyjaśnienie okoliczności uchwalenia konstytucji oraz określenie celów, jakim powinna służyć⁵.

W niniejszej pracy interesować mnie jednak będą li tylko preambuły polskich konstytucji z lat 1918-2018, zatem zagadnienie granicznych wyznaczników preambuły pozostaje na dalszym planie. Wskazane stulecie zaowocowało trzema ustawami zasadniczymi poprzedzonymi preambułami, których analizy dokonuję. Są to: *Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. – Konstytucja marcowa*; *Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r.* oraz *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* Co istotne, każda z tych ustaw została uchwalona w odmiennej rzeczywistości prawnej, społecznej, gospodarczej. Pierwsza z nich pochodzi z czasów dwudziestolecia międzywojennego, kiedy polski system prawny był dopiero tworzony po stu dwudziestu trzech latach nieistnienia państwa polskiego na

⁴ Hasło: *preambuła*, w: *Słownik języka polskiego*, PWN, online: <https://sjp.pwn.pl/sjp/;2508154>, [dostęp: 25.01.2022].

⁵ E. Malinowska, *Style preambuł konstytucyjnych*, w: *Odmiany stylowe polszczyzny dawniej i dziś*, red. U. Sokólska, Białystok 2011, s. 143.

mapach świata. Druga to wytwór socjalistycznego systemu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, znaleźć w niej można zatem charakterystyczne dla tego okresu sformułowania jak: „polski lud pracujący” czy „klasa robotniczo-chłopska”; silnie podkreślana jest świeckość państwa. Trzecia konstytucja stanowi rezultat polskiej myśli prawnej III RP. Jest wynikiem kompromisów światopoglądowych, debat publicznych oraz prób wykorzystania doświadczeń ze światowego konstytucjonalizmu.

Skoro moje analizy odnoszą się do genologii tekstu prawnego, nie mogę nie wspomnieć o dotychczasowych rozpoznaniach z tego zakresu. Ponad dziesięć lat temu językoznawczyni Ewa Malinowska badała konstytucję jako gatunek tekstu prawnego⁶, poddając ją analizie genologicznej zaproponowanej przez Marię Wojtak⁷. Istnieją jednak ustawy zasadnicze bez preambuł. Istnieją także inne akty prawne poprzedzone owymi uroczystymi wstępami, stąd moja konstatacja, że preambuły należy potraktować jako osobny gatunek tekstu prawnego. Wykorzystując zatem narzędzia zaproponowane przez Wojtak, przeprowadzę analizę genologiczną trzech preambuł konstytucyjnych. Badania te stanowią prolegomena do dalszych, rozleglejszych materiałowo i treściowo analiz.

Wojtak za gatunek uznaje model organizacji tekstu zorganizowany wewnątrznie we wzorcach obejmujących cztery płaszczyzny: strukturę, pragmatykę, stylistykę oraz aspekt poznawczy. Proponowana przez badaczkę perspektywa obejmuje – jak uważam – pięć poziomów analizy (I poziom – analiza sygnałów gatunkowych, II poziom – analiza strukturalna, III poziom – analiza pragmatyki tekstu, IV poziom – charakterystyka aspektu poznawczego, V poziom – analiza stylistyczna)⁸. Nim przejdę do przeprowadzania badań, należy najpierw określić, co kryje się pod nazwami kolejnych poziomów analizy genologicznej tekstu. I. Analiza sygnałów gatunkowych wypowiedzi obejmuje zewnętrzne cechy wypowiedzi, które w sposób ogólny pozwalają określić, z jakim gatunkiem mamy do czynienia. Znajdą się tu zatem takie elementy jak architektonika tekstu (rozmqieszczenie przestrzenne, werbalne i niewerbalne składniki), ekspozycja tekstu, sposoby jego rozpowszechniania, składniki ramy tekstowej (zbiór typowych dla

⁶ Zob. E. Malinowska, *Konstytucja jako gatunek tekstu prawnego*, Opole 2012.

⁷ M. Wojtak, *Genologiczna analiza tekstu*, „Prace Językoznawcze” 2014, z. XVI/3, s. 63–71.

⁸ *Ibidem*.

gatunku początków i zakończeń). II. Analiza strukturalna skupia się na stopniu schematyczności tekstu, jego segmentacji oraz relacji między tymi segmentami. W tym zakresie skupię się przede wszystkim na badaniach składni preambuł, przedstawiając analizę ilościową oraz próbę jakościowego jej opisu. III. Analiza pragmatyki tekstu obejmuje nade wszystko określenie potencjału illokucyjnego oraz sposobu jego realizacji. W zakresie charakterystyki aspektu poznawczego (poziom IV) na pierwszy plan wysuwają się opis tematyki tekstu, sposób jej prezentacji (sposób widzenia świata), a także wartościowanie. Ze względu na szczególną tematykę preambuł będzie mnie interesował zwłaszcza ostatni element⁹. Warstwa aksjologiczna stanowi bowiem centrum badanego gatunku. Celem badań ostatniego poziomu, który stanowi analiza stylistyczna (poziom V), jest zaprezentowanie kluczowych cech stylistycznych zrealizowanych w tekście¹⁰.

Podążając drogą analizy wyznaczoną przez Wojtak, przedstawię każdą z trzech preambuł. Badaczka wskazuje na istnienie trzech wariantów wzorca gatunku: wariant kanoniczny, wariant alternacyjny oraz wariant adaptacyjny. Pierwszy decyduje o tożsamości gatunku, zawiera najbardziej trwałe składniki wzorca, w świadomości zbiorowej funkcjonuje jako swoisty wzorzec, sztandarowy przykład realizacji danego gatunku. Nietrudno się domyślić, że będzie on zawierał reguły, które decydują o kształcie wzorca na wszystkich wymienionych przez badaczkę poziomach. Drugi powstaje w wyniku ilościowych i jakościowych przekształceń wariantu kanonicznego. Oznacza to, że dana realizacja gatunku jest względnie czysta, rozpoznawalna, jednak wzbogacona o pewne jego klasyczne elementy bądź ich pozbawiona. Trzeci natomiast najszerzej korzysta z innych gatunków, zapożyczając od nich pewne elementy, nawiązując do nich, nie tracąc jednak własnej tożsamości gatunkowej¹¹. Należy jednak przyjąć, że analiza li tylko trzech preambuł stanowi za małą próbę badawczą, by orzekać o formie wzorców: kanonicznego, alternacyjnego i adaptacyjnego.

⁹ Zob. E. Gorlewska, *Słownictwo aksjologiczne w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Znaczenia tekstowe a konotacje potoczne*, Białystok 2019.

¹⁰ *Ibidem*, s. 66–67.

¹¹ *Ibidem*, s. 64.

Pierwszym tekstem, któremu się przyglądam, jest preambuła *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*¹². Wychodzę bowiem z założenia, że zasadnym jest rozpoczynanie od tego tekstu, który czytelnikowi jest najbliższy, najbardziej znany, odwołujący się do wartości ogólnoludzkich, aktualnych w XXI wieku, a przy tym napisany współczesną polszczyzną. Na samym początku (poziom pierwszy) należy wskazać, że interesująca mnie preambuła poprzedza część artykułową obecnie obowiązującej Konstytucji RP. Znajduje się ona tuż pod tytułem wskazanego aktu prawnego i została razem z owym aktem opublikowana w Dzienniku Ustaw. Tekst zatytułowano zapisanym wersalikami i wyśrodkowanym słowem „preambuła”. Tym samym czytelnik nie ma wątpliwości, z jakim rodzajem tekstu ma do czynienia. Jest to o tyle istotne, że wskazywałam na nieostrość cech definicyjnych tego gatunku. W tym wypadku tytuł stanowi podstawowy element wyznaczający gatunek tekstu. **W zakresie architektoniki** na uwagę zasługuje fakt, że tekst zajmuje całą jedną stronę, przy czym został on wyśrodkowany, podzielony na segmenty, w większości wyznaczone przez poszczególne zdania składowe zdań złożonych. Rozmieszczenie przestrzenne tekstu wpływa na zdolność jego odczytania i zrozumienia. Preambuła *Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r.* składa się bowiem z zaledwie dwóch zdań, z czego drugie zdanie jest bez porównania krótsze niż zdanie pierwsze. Wielokrotność złożeń zastosowanych w pierwszym zdaniu może wpływać niekorzystnie na poziom rozumienia tekstu. Współczynnik mglistości Gunninga (*Gunning Fog Index*)¹³ dla pierwszego zdania preambuły *Konstytucji RP z 1997 r.* wynosi 73,89. Dla całego tekstu preambuły plasuje się on na poziomie 46,19. Zaznaczyć należy, że uważa się, iż od współczynnika równego 18 tekst jest bardzo trudny, rozumiały tylko dla osób z wyższym wykształceniem. Współczynnik mglistości tekstu preambuły wynosi ponad dwukrotnie więcej,

¹² *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997*, online: <https://tinyurl.com/yw3zszkf>, [dostęp: 20.01.2022].

¹³ Współczynnik mglistości tekstu to narzędzie, które powstało dla tekstów napisanych w języku angielskim. Badania przeprowadzone przez zespół naukowców z Wydziału Kulturoznawstwa i Filologii Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej pod przewodnictwem Włodzimierza Gruszczyńskiego w ramach grantu NCN *Mierzenie stopnia zrozumiałości polskich tekstów użytkowych* pokazały, że badanie Gunninga daje bardzo zbliżone wyniki w języku polskim co badanie Pisarka. Zob. *Mierzenie stopnia zrozumiałości polskich tekstów użytkowych*, seminarium „Przetwarzanie języka naturalnego”, Instytut Podstaw Informatyki PAN, 4.11.2013 r.

a współczynnik mglistości pierwszego jej zdania ponad czterokrotnie. Przyjmuje się przy tym, że współczynnik mglistości tekstów napisanych językiem prawnym wynosi przeciętnie 20. Niewątpliwie zatem graficzny podział tekstu, który najczęściej pokrywa się z wyodrębnianiem zdań składowych, ma na celu ułatwienie procesu odczytywania preambuły.

Jeśli chodzi o **warstwę treściową** tekstu, należy wskazać, że rozpoczyna się on od uzasadnienia konieczności uchwalenia aktu prawnego, który po preambule następuje. Kończy się wezwaniem do stosowania Konstytucji. Takie rozpoczęcie i zakończenie nie zaskakują, są wręcz przewidywalne dla preambuły ustawy zasadniczej.

W zakresie **analizy strukturalnej** tekstu przeprowadziłam badania ilościowe składni preambuły *Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r.*, posługując się modelem składni zaproponowanym przez Zenona Klemensiewicza¹⁴ i uzupełnionym przez Stanisława Jodłowskiego¹⁵. W toku rozważań wskazałam już, że tekst składa się zaledwie z dwóch zdań – oba są zdaniami złożonymi. Zdecydowanie dominuje w nich hipotaksa (dwa zdania podrzędnie złożone przydawkowe, jedno dopełnieniowe, 5 imiesłowowych równoważników zdań¹⁶) nad parataksą (jedno zdanie współrzędnie złożone łącznie). W codziennym, potocznym użytkowaniu języka częściej można usłyszeć zdania parataktyczne. Hipotaksa jest formą trudniejszą, częściej występującą w tekstach naukowych. To również sytuuje tekst preambuły na wyższym poziomie w skali trudności odczytania.

Liczba wypowiedzeń składowych w zdaniach złożonych wynosi 5 i 6. Co ciekawe, drugie zdanie preambuły, mimo znacznie mniejszej objętości niż zdanie pierwsze, ma podobną liczbę zdań składowych. Wynika to z faktu, że zdanie pierwsze operuje wieloma imiesłowami przymiotnikowymi (*wierzący; dzielący; wywodzący; będącego*) oraz przymiotnikami (*równi w; zobowiązani, by; wdzięczni; pomni*). Wymienione części mowy nie budują nowych zdań składowych, otwierają natomiast miejsce dla kolejnych składników w zdaniach. W związku z tym liczba składników

¹⁴ Z. Klemensiewicz, *Zarys składni polskiej*, Warszawa 1957.

¹⁵ S. Jodłowski, *Podstawy polskiej składni*, Warszawa 1977.

¹⁶ Warto wskazać, że imiesłowowe równoważniki zdań wchodzą w określone relacje ze zdaniem głównym. Wśród nich należy wyróżnić: 1 imiesłowowy równoważnik zdania złożony podrzędnie okolicznikowy czasu, 2 imiesłowowe równoważniki zdań złożone podrzędnie okolicznikowe sposobu, 2 imiesłowowe równoważniki zdań złożone podrzędnie okolicznikowe celu.

Weronika Kosmalska, *Analiza genologiczna preambuły...*

w poszczególnych zdaniach składowych charakteryzuje się bardzo dużą rozpiętością: najkrótsze zdanie składowe ma dwa składniki, najdłuższe natomiast aż sto sześć. W związku z tym średnia liczba składników występujących w zdaniach składowych plasuje się na poziomie 15,2. Pośród nich najwyższym udziałem charakteryzują się dopełnienia (44%) oraz przydawki (38%). Marginalny jest udział okoliczników – zwykle czasu (9%), podmiotów oraz orzeczeń (po 4,5%). Po raz kolejny należy stwierdzić, że duża liczba składników w zdaniach nie sprzyja przystępności tekstu. Natomiast układ poszczególnych składników ma wpływ na kształtowanie się poziomów rozbudowy strukturalnej wypowiedzi. Warto zatem zaznaczyć, że w tekście preambuły *Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r.* średnia liczba poziomów rozbudowy strukturalnej wypowiedzi pojedynczych i składowych wynosi 5,3.

Wskutek analizy składniowej należy stwierdzić, że interesująca mnie preambuła jest bardzo rozbudowana, o wielu zdaniach składowych i wielu składnikach w tychże. Charakteryzuje się przy tym znacznym poziomem mglistości tekstu, co oznacza, że jest czytelny (czy raczej możliwy do zrozumienia) dla osób z wyższym wykształceniem (między innymi tytuł magistra). Oznacza to, że preambuła najważniejszego aktu prawnego w systemie prawnym III RP nie jest dostępna dla znacznej części społeczeństwa. Badania Eurostatu pokazujące poziom wykształcenia obywateli Unii Europejskiej w 2017 roku, dotyczące kobiet i mężczyzn w wieku 25–65 lat, wskazują, że 35,3% Polek oraz 24,5% Polaków w zaznaczonym przedziale wiekowym posiadało wyższe wykształcenie (licencjat lub inżynier)¹⁷. Wyniki tych badań pokazują, iż 2/3 kobiet i 3/4 mężczyzn w wieku 25–65 lat nie ma możliwości, by w sposób niewymagający wysiłku zapoznać się z tekstem preambuły *Konstytucji własnego państwa*. Na marginesie pozostawiam fakt, że według współczynnika Gunninga najtrudniejsze teksty (współczynnik 18 i wyżej) są w stanie odczytać ze zrozumieniem osoby z tytułem magistra bądź równorzędnym, a wyniki Eurostatu dotyczą osób z wyższym wykształceniem w ogóle, bez podziału na studia pierwszego, drugiego i trzeciego stopnia. Poza analizą znalazły się osoby poniżej 25 roku życia, które z przyczyn

¹⁷ *Życie kobiet i mężczyzn w Europie. Portret statystyczny*, GUS i Eurostat, edycja 2018, online: <https://tinyurl.com/es3skh9t>, [dostęp: 26.01.2022].

oczywistych nie są w stanie posiadać tytułu magistra (zbyt młody wiek). Nie uwzględniono także osób w wieku poprodukcyjnym. Należy jednak pamiętać, że w latach 60. czy 70. XX wieku dostęp do kształcenia wyższego nie był tak rozległy jak dziś. Ponadto mniejsze było także zainteresowanie uzyskaniem wykształcenia wyższego. Można zatem z dużą dozą prawdopodobieństwa założyć, że odsetek osób posiadających wykształcenie wyższe w grupie osób powyżej 65 roku życia nie będzie zbyt duży, a z pewnością nie przewyższy wyników grupy wiekowej 25–65. Zestawienie badań Eurostatu z wynikiem badania składni preambuły Konstytucji RP oraz z współczynnikiem mglistości tekstu pokazuje, że analizowany tekst jest niezmiernie trudny, a przez to niedostępny dla znacznej części społeczeństwa Polski.

Trzeci poziom analizy genologicznej obejmuje **określenie potencjału illokucyjnego tekstu oraz sposobu jego realizacji**. Przede wszystkim należy zatem ustalić nadawcę oraz odbiorcę analizowanego tekstu. Nadawcą są obywatele III RP („My, Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej”), odbiorcą natomiast „Wszyscy, którzy dla dobra Trzeciej Rzeczypospolitej tę Konstytucję będą stosowali”. Warto wskazać na szczególnego nadawcę tekstu – jest to Naród, czyli suweren, zatem podmiot o najwyższej władzy w państwie, najbardziej decyzyjny, bo dokonujący wyboru swoich przedstawicieli do organów państwowych. Nie można utożsamiać nadawcy z prawodawcą faktycznym, czyli zespołem legislatorskim, który fizycznie tworzył – pisał preambułę Konstytucji RP. Ponadto fakt, że to Naród sam dla siebie stanowi ustawę zasadniczą, sprawia, iż czytelnik ma poczucie, że zasób treściowy tekstu nie jest w żaden sposób narzucany, a że zawarte w niej są normy, wartości, zasady powszechnie uznawane, szanowane przez daną zbiorowość i potrzebne jej do harmonijnego funkcjonowania¹⁸. W zakresie intencji wypowiedzi należy

¹⁸ „W świetle zapisów konstytucyjnych pojęcie narodu stanowi kategorię polityczną, nie zaś kategorię kulturową. Oznacza to, że na mocy konstytucji do narodu polskiego przynależą wszyscy obywatele państwa, bez względu na ich narodowość kulturową. Przyjęcie takiej wykładni staje przed problemem związanym z faktem, że znakomitą większość polskiego «narodu politycznego» stanowi polski «naród kulturowy», który oczekuje, że państwo polskie chronić będzie szczególnie jego byt i kulturę, tradycję i dziedzictwo, trwanie i przetrwanie.” M. Gulczyński, J. Wawrzyniak, *Suwerenne prawa narodu do sprawowania władzy zwierzchniej we współczesnych warunkach*, w: *Spór o suwerenność*, red. W.J. Wołpiuk, Warszawa 2001, s.18.

Weronika Kosmalska, *Analiza genologiczna preambuł...*

wskazać na cztery podstawowe elementy, które podczas lektury wysuwają się na plan pierwszy. Nadawca nade wszystko wskazuje cele działania („W trosce o byt i przyszłość naszej Ojczyzny...”, „zobowiązani, by przekazać przyszłym pokoleniom wszystko, co cenne z ponad tysiącletniego dorobku”, „pragnąc na zawsze zagwarantować prawa obywatelskie, a działaniu instytucji publicznych zapewnić rzetelność i sprawność”). Suweren wyjaśnia zatem, jakie przyczyny zmotywowały go do uchwalenia nowej ustawy zasadniczej i jakie wartości uważa za szczególnie istotne. Kolejnym celem wypowiedzi jest zakreślenie okoliczności historycznych sytuacji stanowienia Konstytucji („odzyskawszy w 1989 roku możliwość suwerennego i demokratycznego stanowienia o Jej losie”, „wdzięczni naszym przodkom za ich pracę, za walkę o niepodległość okupioną ogromnymi ofiarami, za kulturę zakorzenioną w chrześcijańskim dziedzictwie Narodu i ogólnoludzkich wartościach”, „nawiązując do najlepszych tradycji Pierwszej i Drugiej Rzeczypospolitej”)¹⁹. Dzięki wskazanym ustępom czytelnik nie tylko jest w stanie ulokować w czasie moment tworzenia nowej ustawy zasadniczej, lecz także w sposób pośredni dowiaduje się, jakie wartości suweren uważa za kluczowe (demokracja, niepodległość i walka o nią, praca, kultura, tradycja). Stąd też wniosek, że nadrzędnym celem wypowiedzi jest zakreślenie podstaw aksjologicznych III RP²⁰. Dotyczą one w szczególności systemu prawnego, ale nie tylko („zarówno wierzący w Boga będącego źródłem prawdy, sprawiedliwości, dobra i piękna, jak i nie podzielający tej wiary, a te uniwersalne wartości wywodzący z innych źródeł”, „pragnąc na zawsze zagwarantować prawa obywatelskie, a działaniu instytucji publicznych zapewnić rzetelność i sprawność”, „prawa podstawowe dla państwa oparte na poszanowaniu wolności i sprawiedliwości, współdziałaniu władz, dialogu społecznym oraz na zasadzie pomocniczości umacniającej uprawnienia obywateli i ich wspólnot”). Cała wypowiedź podsumowana jest wezwaniem do poszanowania wskazanych wcześniej zasad oraz Konstytucji.

¹⁹ Wskazania na okoliczności historyczne uchwalenia konstytucji, wyjaśnienia dotyczące warstwy aksjologicznej tekstu oraz zachęta do jej stosowania są stałymi elementami preambuł ustaw zasadniczych. Zob. A. Gwiżdż, *Wstęp do konstytucji (preambuła)*, w: *Charakter i struktura norm Konstytucji*, red. J. Trzeciński, Warszawa 1997, s. 170.

²⁰ Preambuły cechują się aktami perswazji emocjonalnej. Jest to zjawisko niespotykane w innych tekstach prawnych. Zob. T. Gizbert-Studnicki, *Język prawny z perspektywy socjolingwistycznej*, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace z nauk politycznych” 1986, z. 26.

Poziom czwarty, czyli **analiza aspektu poznawczego**, dotyczy szeroko pojętej tematyki tekstu oraz sposobu jej prezentacji, ale także wartościowania. Zdaje się, że w tak szczególnym tekście, jakim jest preambuła ustawy zasadniczej, ten trzeci element wysuwa się w istocie na plan pierwszy. Analizując zatem warstwę aksjologiczną badanego tekstu, poszukiwałam swego rodzaju klucza, który pozwoli uporządkować zbiór wartości wpisanych w tekst. Wyróżniłam zatem cztery obszary, przyjmując kryterium obszarów tematycznych, wokół których gromadzą się wszystkie wartości obecne w preambule:

1. cztery wartości uniwersalne²¹: prawda, dobro, piękno i sprawiedliwość,
2. wartości odnoszące się do państwa, jego funkcjonowania, takie jak: Ojczyzna, suwerenność, niepodległość, rzetelność, sprawność, współdziałanie władz, dialog społeczny, pomocniczość, obywatel, bezpieczeństwo,
3. wartości stanowiące tak zwaną „moralność publiczną”²²: jedność, wolność, solidarność, godność, odpowiedzialność,
4. wartości odnoszące się do tradycji/historii: kultura, historia, dziedzictwo Narodu, tradycja, wspólnota, współpraca, przodkowie, rodacy, potomkowie.

Szczególną właściwością *Konstytucji z 1997 r.* w zakresie wartościowania jest konstrukcja, która przewiduje współistnienie dwóch różnych porządków aksjologicznych. Według pierwszego systemu źródłem wszystkich wartości uniwersalnych jest Bóg, według drugiego można je wywieść z „innych źródeł”, to znaczy tych, które biorą swój początek od człowieka (np. sumienie).

²¹ Kategorię tę wprowadza w tekście preambuły sam ustawodawca.

²² Ustawodawca polski nie stworzył definicji legalnej „moralności publicznej”. Doktryna wyjaśnia jednak ten termin jako: zespół norm postępowania odnoszących się „do stosunków międzyludzkich w aspektach zachowań publicznych, jak i należących do sfery prywatności”, J. Ciapała, *Konstytucyjna wolność działalności gospodarczej w Rzeczypospolitej Polskiej*, Szczecin 2009, s. 403; „powszechnie akceptowane zasady słusznego postępowania”, Wyrok SN z dnia 4 października 2001 r., I CKN 871/00, Lex nr 52659.

Por. „Konstytucyjne odwołanie do moralności publicznej – jak sędzę – należy odbierać jako odwołanie do polskiej moralności publicznej”, M. Greßler, *Moralność publiczna jako wyznacznik treści pojęcia wolność gospodarcza*, „Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawnohistoryczny” 2015, z. 58/2, s. 169.

Ostatni poziom analizy genologicznej odnosi się do **warstwy stylistycznej tekstu**. Wśród najważniejszych cech stylistycznych preambuły *Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r.* należy wymienić używanie czasowników w 1 os. liczby mnogiej (ustanawiamy, wzywamy) oraz zaimków pokazujących wspólnotowość („my, Naród Polski”, „nasza Ojczyzna”, „naszymi rodakami”). Wykorzystując „my” inkluzywne, nadawca buduje poczucie jedności, wspólnoty, mówi o sobie oraz o czytelnikach jak o jednym podmiocie. Dzięki temu czytelnik ma poczucie przynależności do dużej, a co za tym idzie silnej, wspólnoty. Niejako automatycznie utożsamia się z normami, wartościami wpisanymi w tekst. Cechą charakterystyczną analizowanego tekstu są także liczne wyliczenia – opisujące Naród, wskazujące kluczowe dla prawodawcy suwerena wartości. Wyróżniają się również hiperbole, które z jednej strony podkreślają ważność danego zjawiska („Rodzina Ludzka”, „ogromne ofiary”), z drugiej – przyczyniają się do wzrostu poziomu patetyczności tekstu. Na koniec warto podkreślić także i to, czego w tekście nie ma, a czego, przystępując do lektury, można by się spodziewać. Tekst prawny, jakim jest preambuła, pozbawiono cech charakterystycznych dla stylu urzędowego. Nie ma zatem specyficznej prawnej terminologii, nie sposób znaleźć konstrukcji dyrektywnych czy bezosobowych.

Drugim interesującym mnie tekstem, który jest nieco bardziej oddalony od współczesnej rzeczywistości, jest preambuła *Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 22 lipca 1952 r.*²³. Stanowi ona wyraz podległości państwa polskiego Związkowi Socjalistycznych Republik Radzieckich. **Na pierwszym poziomie analizy genologicznej** na uwagę zasługuje fakt, iż tekst znajduje się po karcie tytułowej wskazanego aktu prawnego, został razem z nim opublikowany w Dzienniku Ustaw. Zajmuje on dwie strony, jest więc stosunkowo długi, a przynajmniej takie sprawia wrażenie. Nie wykorzystano bowiem całej przestrzeni strony, czy też jej większości, jak zrobiono to w wypadku preambuły Konstytucji III RP. Tekst został umieszczony w wycentrowanych kolumnach wyrównanych do obu stron. Podział na wersy nie jest niczym umotywowany, często pojawiają się słowa dzielone i kończone w kolejnej linii. Ustawodawca podzielił go jednak

²³ *Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r.* online: <https://tinyurl.com/38d5ad86>, [dostęp: 20.01.2022].

Weronika Kosmalska, *Analiza genologiczna preambuł...*

na dwanaście akapitów różnej długości, które porządkują preambułę tematycznie. Tekst rozpoczyna się od zdefiniowania Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej („Polska Rzeczpospolita Ludowa jest republiką ludu pracującego”), a kończy celem uchwalenia Konstytucji. Choć warstwa graficzna preambuły pozostawia wiele do życzenia, to fakt podzielenia jej na mniejsze tematyczne całości oraz wykorzystanie większej liczby krótszych zdań – zamiast kilku długich – pozytywnie wpływa na możliwość zrozumienia analizowanego tekstu. Dla preambuły Konstytucji PRL współczynnik mglistości tekstu wynosi 17,54. Wynik plasuje się w przedostatnim obszarze trudności, co oznacza, że tekst jest zrozumiały dla studentów studiów magisterskich. Warto przypomnieć, że wynik ten wynosi ponad dwukrotnie mniej niż wynik dla preambuły współcześnie obowiązującej ustawy zasadniczej.

W zakresie **analizy struktury tekstu** wstępu do *Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej* uwagę zwraca fakt, iż składa się on z sześciu zdań pojedynczych i takiej samej liczby zdań złożonych, w których parataksa dominuje nad hipotaksą w stosunku 60% do 40%. Wszystkie zdania parataktyczne są zdaniami współrzędnie złożonymi łącznie, natomiast połowę zdań hipotaktycznych stanowią imiesłowowe równoważniki zdania²⁴, 1/3 zaś to zdania złożone podrzędnie przydawkowe. Rachunek ten uzupełnia jedno zdanie podrzędnie złożone dopełnieniowe. Na tym etapie należy zaznaczyć, że tekst analizowanej preambuły jest bardziej zrozumiały dla przeciętnego odbiorcy niż tekst preambuły Konstytucji III RP, jest on bowiem bliższy codziennemu językowi, w którym dominują zdania współrzędnie złożone (zwłaszcza łącznie) nad podrzędnie złożonymi.

Liczba wypowiedzi składowych w zdaniach złożonych oscyluje w granicy 3 i 4 wypowiedzi. Zawierają one (wraz ze zdaniami pojedynczymi) od 4 do 60 składników, wśród nich dominują przydawki (45,4%) i dopełnienia (33,2%). Zdecydowanie mniej występuje podmiotów i orzeczeń (po 7,5%) oraz okoliczników (6,4%). Średnia długość wypowiedzi składowych/pojedynczych mierzona liczbą składników wynosi 14, natomiast średnia liczba poziomów rozbudowy strukturalnej mierzona liczbą składników uplasowała się na poziomie 5,4, który jest bardzo zbliżony do wyniku tego parametru w preambule współcześnie obowiązującej ustawy

²⁴ Wszystkie imiesłowowe równoważniki zdań są podrzędnie złożone okolicznikowe sposobu.

zasadniczej. Wskazane w tym akapicie wyniki są bliskie wynikom uzyskanym podczas analizy wstępu do Konstytucji III RP. Warto jednak podkreślić, że obecnie obowiązująca ustawa zasadnicza jest zbudowana zaledwie z dwóch zdań, dlatego należy stwierdzić, że preambuła Konstytucji PRL, zawierając ich trzy razy więcej, jest bardziej zrozumiała dla przeciętnego odbiorcy. Przed przystąpieniem do badania wskazanych tekstów można by jednak przypuszczać, że to prawodawcy czasów PRL-u będzie zależało na niejasności, mglistości tekstu ustawy zasadniczej, by organa państwowe mogły go wykorzystywać w dowolny sposób. Okazuje się jednak, że sens omawianej konstytucji jest bardziej zrozumiała, gdyż charakteryzuje się niższym poziomem skomplikowania zastosowanych konstrukcji składniowych.

Poziom trzeci analizy genologicznej skupia się na **potencjale illokucyjnym**. Należy zatem zidentyfikować nadawcę oraz odbiorcę wypowiedzi, a następnie wskazać intencje nadawcy. Proces ten jest zawsze obarczony obrazem świata czytelnika, badacza, który zapoznaje się z tekstem z pewnym swoim zakresem doświadczeń i z większą lub mniejszą wiedzą dotyczącą prawodawcy faktycznego. Nadawcą preambuły, a zarazem i całego tekstu ustawy zasadniczej z 1952 roku, jest Sejm Ustawodawczy („Wypełniając wolę Narodu Polskiego i zgodnie ze swym powołaniem – Sejm Ustawodawczy Rzeczypospolitej Polskiej uchwała uroczyście niniejszą Konstytucję”), co implikuje istotne konsekwencje w zakresie interpretacji treści analizowanego wstępu. Fakt, iż to nie Naród jako suweren uchwała sam dla siebie tekst podstawowego aktu prawnego w państwie, a przy tym nie on formułuje preambułę, w której zwykle znajdują się aksjologiczne podstawy systemu prawnego, sprawia, że budzą się wątpliwości dotyczące aktualności, adekwatności czy też prawdziwości wartości wpisanych w tekst preambuły. Innymi słowy – powstaje wrażenie, że to system aksjologiczny prawodawcy faktycznego, tudzież system projektowany, który ma zostać zinternalizowany przez odbiorców. Wrażenie to pogłębia fakt, iż odbiorcą tekstu preambuły jest w pierwszej kolejności Naród („Naród Polski i wszystkie organy władzy polskiego ludu pracującego”)²⁵.

²⁵ „W okresie obowiązywania Konstytucji PRL z 1952 r. (która była wielokrotnie nowelizowana) znaczna część obywateli przestawała się z państwem utożsamiać, państwa nie traktowano jako gwaranta suwerenności narodu, państwo przestawało być jedną z najwyższych wartości. Ogół społeczeństwa nie utożsamiał się z państwem

W zakresie intencji wypowiedzi należy zwrócić uwagę na zdefiniowanie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, jej tradycji oraz zadań („Polska Rzeczpospolita Ludowa jest republiką ludu pracującego. Polska Rzeczpospolita Ludowa nawiązuje do najszczytniejszych postępowych tradycji Narodu Polskiego i urzeczywistnia idee wyzwolenia polskich mas pracujących”). Celami, które stawia sobie prawodawca faktyczny, są również: wskazanie historycznych sukcesów Narodu Polskiego, czyli władzy ludowej i polskiego ludu pracującego („Polski lud pracujący pod przewodnictwem bohaterkiej klasy robotniczej, opierając się na sojuszu robotniczo-chłopskim, walczył dziesiątki lat o wyzwolenie z niewoli narodowej, narzuconej przez pruskich, austriackich i rosyjskich zaborców-kolonizatorów, tak samo jak walczył o zniesienie wyzysku polskich kapitalistów i obszarników”), chwalenie dokonań władzy ludowej („władza ludowa – dzięki ofiarnym i twórczym wysiłkom polskiego ludu pracującego, w walce z zacięłym oporem rozbitków starego ustroju kapitalistyczno-obszarniczego – dokonała wielkich przeobrażeń społecznych”) oraz przedstawienie historii państwa demokracji ludowej i nowego ustroju społecznego („W wyniku rewolucyjnych walk i przemian obalona została władza kapitalistów i obszarników, utrwaliło się państwo demokracji ludowej, kształtuje się i umacnia nowy ustrój społeczny, odpowiadający interesom i dążeniom najszerzych mas ludowych”). Najobszerniejszy jednak ustęp preambuły *Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 1952 r.* dotyczy zakreślenia celu stanowienia ustawy zasadniczej. Zajmuje on ostatni akapit wstępu do wskazanego aktu prawnego i wskazuje na takie zadania Konstytucji jak: umacnianie państwa ludowego; zapewnianie rozkwitu, suwerenności i niepodległości Narodu Polskiego; przyspieszanie rozwoju politycznego, gospodarczego i kulturalnego państwa; pogłębianie uczuć patriotycznych i jedności Narodu; zniesienie wyzysku człowieka przez człowieka; urzeczywistnianie wielkich idei socjalizmu; zacieśnianie przyjaźni i współpracy między narodami; utrwalenie pokoju światowego.

Zakreślenie podstawowych intencji nadawczych pokazuje również, jakie wartości są kluczowe dla prawodawcy. I w tym przypadku podjęłam próbę

socjalistycznym, był to bowiem model, który nam narzucono, struktura silnie scentralizowana, w której władza polityczna, gospodarcza i ideologia należały do jednej partii”, E. Malinowska, *Pamięć wspólnotowa a tradycja konstytucyjna*, „Stylistyka” 2019, z. 28, s. 293–294.

Weronika Kosmalska, *Analiza genologiczna preambuły...*

uporządkowania warstwy aksjologicznej tekstu w większe, tematyczne całości. Pierwszą grupę, najbardziej uniwersalną, stanowią wartości odwołujące się do tak zwanej „moralności publicznej”: pokój światowy, przyjaźń, współpraca, sprawiedliwość. Grupa ta cechuje się pewną stałością w polskiej kulturze, ale także i w kulturze zachodnioeuropejskiej, z której Polska się wywodzi. Są to trwałe fundamenty funkcjonowania nowożytnych europejskich społeczeństw. Grupa druga jest niezwykle obszerna i obejmuje wartości związane z państwem i jego funkcjonowaniem: walka i obrona kraju, państwo socjalistyczne, sojusz robotniczo-chłopski, państwo ludowe, wielkie idee socjalizmu, idee wyzwolenicze polskich mas pracujących, Polska Rzeczpospolita Ludowa, władza ludowa, demokracja ludowa, klasa robotnicza, rozwój polityczny i gospodarczy, niepodległość, suwerenność, jedność, zwartość, sojusz, braterstwo. Państwowość niewątpliwie jest kluczowa dla prawodawcy czasów PRL-u i to w niej upatruje on fundamentów funkcjonowania społeczeństwa polskiego. Ostatnią grupę stanowią wartości związane z tradycją czy też historią. Tu zakwalifikowałam tradycję oraz Naród. W zakresie źródeł obowiązywania systemu aksjologicznego *Konstytucji Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej z 1952 r.* należy wskazać, iż wykluczono w niej jakikolwiek związek wartości wyrażanych przez prawo z systemami pozaprawnymi (religia, moralność, natura). Wprowadzono tym samym zasady sztywnego pozytywizmu prawniczego.

Ostatni poziom analizy genologicznej poświęcony jest **najważniejszym cechom stylistycznym** tekstu preambuły ustawy zasadniczej z 1952 roku. Na pierwszy plan wysuwają się licznie nagromadzone hiperbole („nieustępliwa, bohaterska walka”, „bohaterska klasa robotnicza”, „na wieczne czasy”, „zaciekły opór”, „wielkie przeobrażenia społeczne”, „wiekopomne wskazania”). Dotyczą one w znacznej mierze panującego ustroju politycznego oraz osiągnięć polityczno-społecznych. Ponadto w preambule znajdują się liczne wyliczenia, pojawia się nawet metafora („rozbitkowie starego ustroju”). Zarówno we wstępie do współcześnie obowiązującej ustawy zasadniczej, jak i w preambule *Konstytucji Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej* nie występują cechy charakterystyczne dla stylu urzędowego, czyli dyrektywność, terminologia, bezosobowość, precyzyjność.

Ostatnim tekstem, który poddam analizie genologicznej, jest preambuła *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 r.*²⁶. Została ona umieszczona tuż pod tytułem wskazanej ustawy. Opublikowano ją wraz z aktem prawnym, który poprzedza, w Dzienniku Ustaw. Tekst zajmuje niecałe pół strony i został wyjustowany. Co do zasady tworzy on jeden akapit. Rozpoczyna się jednak od *invocatio Dei*, które zostało wyodrębnione. Wezwanie do Boga umieszczono bowiem w osobnym wersie, który wyraźnie został oddzielony od pozostałej części tekstu. Preambuła kończy się informacją o uchwaleniu i ustanowieniu Ustawy Konstytucyjnej. Analizowany wstęp został zbudowany z dwóch wypowiedzeń, z czego jedno stanowi *invocatio Dei*. Po raz kolejny należy zwrócić uwagę na fakt nadmiernego rozbudowania jednego z wypowiedzeń preambuły – tym razem drugiego. Współczynnik mglistości całego tekstu wstępu wynosi 26,88. Gdyby jednak wziąć pod uwagę tylko drugie zdanie, które *de facto* stanowi niemalże całą preambułę, wówczas współczynnik mglistości tekstu wyniósłby 48,01. To wynik ponad dwukrotnie przewyższający minimalną wartość dla najtrudniejszych tekstów. W zestawieniu wyników dla wszystkich analizowanych preambuł najwyższy współczynnik mglistości tekstu osiągnęła preambuła Konstytucji III RP (46,19), na drugim miejscu uplasował się wstęp do *Konstytucji marcowej* (26,88). Najbardziej czytelna jest natomiast preambuła Konstytucji PRL (17,54).

W odniesieniu do struktury składniowej tekstu należy wskazać, że preambuła, oprócz rozpoczynającego ją *invocatio Dei*, zawiera jedno zdanie wielokrotnie złożone (9 wypowiedzeń składowych). W jego zakresie można wyróżnić 3 wypowiedzenia złożone współrzędnie (wszystkie łącznie) oraz 6 wypowiedzeń złożonych podrzędnie (w tym 5 stanowią imiesłowowe równoważniki zdań²⁷, a jedno zdanie przydawkowe). Funkcją imiesłowowych równoważników zdań jest zakreślanie okoliczności stanowienia nowej ustawy zasadniczej (okoliczności towarzyszące). Zauważyć trzeba, że tendencja udziału połączeń hipotaktycznych i parataktycznych we wszystkich połączeniach występujących w badanym

²⁶ Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, online: <https://tinyurl.com/2p93abf7>, [dostęp: 22.01.2022].

²⁷ Pośród imiesłowowych równoważników zdań można wyróżnić 2 złożone podrzędnie okolicznikowe sposobu, 2 okolicznikowe czynnika towarzyszącego oraz 1 okolicznikowy celu.

tekście jest zbliżona do wyników uzyskanych podczas analizy preambuły Konstytucji III RP i plasuje się na poziomie 66% do 44%.

Zdania składowe zbudowane są z od 6 do 13 składników, przy czym średnia liczba składników w zdaniu składowym wynosi 8,4. Wśród nich zdecydowanie dominują dopełnienia (49,3%) oraz przydawki (41,3%). Marginalny jest udział okoliczników (4%), a także podmiotów i orzeczeń (po 2,7%), natomiast średnia liczba poziomów rozbudowy strukturalnej wynosi 5,5. Wyniki procentowego udziału poszczególnych składników w ogólnej ich liczbie są zbliżone do wyników uzyskanych podczas analizy składniowej preambuły Konstytucji III RP oraz Konstytucji PRL.

Trzecim etapem analizy genologicznej jest **zbadanie pragmatyki tekstu**, w szczególności jego potencjału illokucyjnego²⁸. W tym zakresie wskazać trzeba, że nadawcą preambuły *Konstytucji marcowej* jest Naród („My, Naród Polski”). Nie ma natomiast wprost wyrażonego odbiorcy, jak to miało miejsce we wcześniej analizowanych wstępach do polskich ustaw zasadniczych. Można jednak domyślić się, że Naród jako suweren, najbardziej władny podmiot w państwie, stanowi Konstytucję sam dla siebie, formułując tym samym przestrzeń prawno-polityczną, w której chce funkcjonować²⁹. Taka interpretacja pozostawałaby w zgodzie z rozumieniem istoty suwerenności państwa demokratycznego. Wśród najważniejszych intencji wypowiedzi nadawcy należy wskazać:

1. poinformowanie o okolicznościach stanowienia Konstytucji („My, Naród Polski, dziękując Opatrzności za wyzwolenie nas z półtorawiekowej niewoli”),
2. przedstawienie historii Matki Ojczyzny („wspominając z wdzięcznością męstwo i wytrwałość ofiarnej walki pokoleń, które najlepsze wysiłki swoje sprawie niepodległości bez przerwy

²⁸ Zob. M.T. Lizisowa, *Model komunikacji językowej w konstytucjach Rzeczypospolitej (relacja nadawczo-odbiorcza)*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” 2002, z. LVIII, s. 75–92.

²⁹ „[...] w uchwalonej 17 marca 1921 konstytucji uznano zasadę, że państwo jest dobrem wszystkich jego obywateli. Uznano, że odrodzona Polska jest państwem narodu, a obywatele – jako najważniejszy podmiot i suweren („My, Naród Polski”) – mają wpływ na kształtowanie państwa poprzez ustanowienie dla niego racjonalnego i stabilnego porządku prawnego.” E. Malinowska, *Pamięć wspólnotowa a tradycja konstytucyjna*, *op.cit.*, s. 291.

Weronika Kosmalska, *Analiza genologiczna preambuł...*

- poświęcały, nawiązując do świetnej tradycji wiekopomnej Konstytucji 3-go Maja”),
3. wskazanie celów działania („dobro całej, zjednoczonej i niepodległej Matki-Ojczyzny mając na oku, a pragnąc Jej byt niepodległy, potęgę i bezpieczeństwo oraz ład społeczny utwierdzić na wiekuistych zasadach prawa i wolności”),
 4. przedstawienie podstawowych wartości leżących u podstaw II RP („zapewnić rozwój wszystkich Jej sił moralnych i materialnych dla dobra całej odradzającej się ludzkości, wszystkim obywatelom Rzeczypospolitej równość, a pracy poszanowanie, należne prawa i szczególną opiekę Państwa zabezpieczyć”).

Przeprowadzana przeze mnie **analiza poziomu IV** skupia się w szczególności na warstwie aksjologicznej tekstu. I tym razem postanowiłam pogrupować wartości tematycznie w większe zespoły. Wartością nadrzędną, niedającą się jednak zakwalifikować do żadnej z podgrup, jest Bóg czy też Opatrzność (*invocatio Dei*). Ważną grupę stanowią wartości dotyczące szeroko rozumianej historii takie jak: męstwo, przodkowie, Naród Polski, tradycja, ludzkość, równość, praca, wolność. Drugi zespół dotyczy wartości związanych z państwem i jego funkcjonowaniem (niepodległość, Ojczyzna, zjednoczenie, potęga, bezpieczeństwo, ład społeczny, zasady prawa, siły moralne i materialne Ojczyzny). Ostatni związany jest z szeroko rozumianą „moralnością publiczną”, czyli wartościami względnie stałymi, ogólnoludzkimi (jedność, dobro, moralność, sprawiedliwość). W zakresie warstwy aksjologicznej preambuły *Konstytucji marcowej* należy wskazać, że prawodawca (Naród) otwarcie wskazuje Boga jako źródło systemu aksjologicznego (zob. *invocatio Dei* w preambule). Warto przy tym podkreślić, że zostaje wyraźnie uprzywilejowana pozycja katolicyzmu spośród innych religii. Wiele to mówi o założeniach aksjologicznych prawodawcy, który przyznając palmę pierwszeństwa wyznaniu rzymsko-katolickiemu, informuje o wartościach, które są mu bliskie (wartościach religijnych, katolickich, rzecz jasna).

W zakresie **poziomu V analizy genologicznej tekstu** preambuły *Konstytucji marcowej* należy zwrócić uwagę na cechę, która wysuwała się na plan pierwszy także podczas badań stylistycznych preambuły współcześnie obowiązującej ustawy zasadniczej. Prawodawca czasów dwudziestolecia międzywojennego również zastosował zabieg językowy pozwalający na

budowanie wspólnoty między nadawcą a odbiorcą tekstu. W tym celu wykorzystał formy czasowników w 1 os. liczby mnogiej (uchwalamy, stanowimy), a także posłużył się zaimkami i imiesłowami wskazującymi na jednorodność grupy oraz na wspólnotę jej doświadczeń („My, Naród Polski”, „dziękując Opatrzności za wyzwolenie nas”, „wspominając z wdzięcznością męstwo i wytrwałość ofiarnej walki pokoleń”). Wspólną cechą wszystkich analizowanych tekstów jest obecność wyliczeń. Zdaje się jednak, że preambuła *Konstytucji marcowej* została napisana językiem nieco bardziej poetyckim niż pozostałe badane teksty, na co wskazuje wykorzystanie takich środków stylistycznych jak: metafora („dobro [...] Matki-Ojczyzny mając na oku”), a także personifikacja (Matka-Ojczyzna, Jej siły moralne i materialne, Jej byt niepodległy). Analizując warstwę stylistyczną tekstu, warto przypomnieć o obecności *invocatio Dei* jako formuły rozpoczynającej preambułę. Na koniec po raz kolejny wskazać trzeba na te elementy, których w badanym ustępie znaleźć nie sposób, a których, przystępując do lektury, można by się spodziewać. Preambuła *Konstytucji marcowej* nie ma bowiem cech charakterystycznych dla stylu urzędowego takich jak dyrektywność, wykorzystanie prawniczej terminologii, bezosobowość, precyzyjność.

Po przeprowadzeniu analizy genologicznej trzech preambuł ustaw zasadniczych z lat 1918–2018 należy przejść do sformułowania wniosków. W zakresie poziomu pierwszego warto zaznaczyć, że umiejscowienie tekstów, ramy tekstowe, sposób ich upowszechniania kształtują się bardzo podobnie. Wszędzie wykorzystano Dziennik Ustaw jako medium, a tekst umieszczano pod tytułem aktu prawnego, przed częścią artykułową. Rozpoczęcia i zakończenia zwykle dotyczyły kwestii definicyjnych, informacji o dokonywaniu aktu stanowienia prawa bądź zakreślania celów podejmowanych prac legislatorskich. Nie można przy tym zapomnieć, że warstwa graficzna tekstów różni się od siebie, co wpływa na poziom trudności ich odczytania. Przypomnijmy, że najwyższym współczynnikiem mglistości tekstu charakteryzuje się preambuła *Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r.* (46,19), na drugim miejscu uplasował się wstęp do *Konstytucji marcowej* (26,88). Najbardziej czytelna jest natomiast preambuła *Konstytucji PRL* (17,54).

Analiza struktury badanych tekstów pozwoliła na wskazanie cech wspólnych oraz cech różniących. W zakresie cech wspólnych należy zaznaczyć, że w wypowiedzeniach złożonych współrzędnie mamy do

Weronika Kosmalska, *Analiza genologiczna preambuł...*

czynienia z połączeniami łącznymi; brak połączeń rozłącznych, przeciwstawnych i wynikowych, włącznych czy wyłączających. W wypowiedzeniach złożonych podrzędnie zdecydowanie dominują imiesłowowe równoważniki zdań (stanowią połowę i więcej wszystkich połączeń), zdarzają się połączenia przydawkowe, brak połączeń podmiotowych i rozwijających. Średnia liczba poziomów rozbudowy strukturalnej wypowiedzeń pojedynczych i składowych wynosi ok. 5,4 (5,5; 5,4; 5,3). W ogólnej liczbie składników wypowiedzeń pojedynczych i składowych zdecydowanie dominują przydawki i dopełnienia; okoliczniki, podmioty i orzeczenia stanowią nikły procent ogólnej liczby składników. W zakresie cech różnicujących trzeba zaznaczyć, iż w badanych tekstach występują: różna liczba wypowiedzeń składowych w zdaniach złożonych (III RP – 5–6; PRL – 3–4; II RP – 9); różna długość wypowiedzeń pojedynczych i składowych mierzona liczbą składników (III RP – 2–106; PRL – 4–60; II RP – 6–13); różna średnia długość wypowiedzeń pojedynczych i składowych mierzona liczbą składników (III RP – 15,2; PRL – 14; II RP – 8,4); różna liczba zdań pojedynczych i złożonych (III RP – 0 i 2; PRL – 6 i 6; II RP – 0 i 1); różna liczba zdań parataktycznych i hipotaktycznych w wypowiedzeniach złożonych (III RP – 1 i 8; PRL – 9 i 6; II RP – 3 i 6).

Przeprowadzenie badań na poziomie III analizy gatunkowej dało następujące wnioski: nadawca preambuły Konstytucji II RP oraz Konstytucji III RP jest taki sam (Naród), inny jest natomiast nadawca preambuły Konstytucji PRL (Sejm). Odbiorca preambuły Konstytucji III RP oraz Konstytucji PRL jest zbliżony (ci, którzy będą ustawę stosowali); odbiorca preambuły II RP nie został wprost nazwany. Taki kształt sytuacji nadawczo-odbiorczej wskazuje z jednej strony na możliwość samostanowienia o sobie suwerena w II i III RP (Naród uchwała zbiór praw podstawowych sam dla siebie), z drugiej natomiast pokazuje proces narzucania swojej woli Polakom przez prawodawcę Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Intencje preambuł pozostają podobne (wskazanie celów stanowienia ustawy zasadniczej, wartości leżących u podstaw porządku prawnego, historycznych okoliczności stanowienia konstytucji). W tym zakresie wyróżnia się jednak preambuła Konstytucji PRL, która oprócz wyżej wskazanych elementów silnie akcentuje kwestie ideologiczne (pochwała dokonań władzy ludowej).

W toku analiz aspektu poznawczego skupiłam się na scharakteryzowaniu warstwy aksjologicznej. Wartości wyrażane w preambułach Konstytucji II RP oraz Konstytucji III RP są bardzo zbliżone. W zasadzie różni je odmienny stosunek do religii. Wartości wskazywane w preambule Konstytucji PRL przede wszystkim odnoszą się do ludowej formy władzy.

Na poziomie stylistyki tekstów wskazać należy, że we wszystkich preambułach pojawiają się wyliczenia, natomiast żadna z nich nie posiada cech charakterystycznych dla stylu urzędowego. W preambule Konstytucji PRL charakterystyczne są hiperbole, jako cechę typową preambuł II RP oraz III RP można z kolei wskazać budowanie poczucia wspólnoty.

Na sam koniec trzeba stwierdzić, że nie ma podstaw do wyodrębniania trzech okresów w dziejach polskiego prawodawstwa (XX-lecie międzywojenne, czasy PRL, III RP), jeśli weźmiemy pod uwagę cechy składniowe analizowanych tekstów. Różnice składniowe między analizowanymi preambułami nie są duże. Zważywszy na intencje nadawcy (poinformowanie o okolicznościach powstania tekstu, uzasadnienie konieczności uchwalenia ustawy zasadniczej, określenie celu konstytucji), należało spodziewać się wypowiedzeń złożonych współrzędnie wynikowych oraz wypowiedzeń złożonych podrzędnie okolicznikowych. Takie wypowiedzenia w żadnej z preambuł jednak nie występują. Funkcje tych wypowiedzeń przejęły imiesłowowe równoważniki zdań.

Poziomy I i II we wszystkich analizowanych preambułach kształtują się podobnie. Poziomy III, IV i V analizy gatunkowej preambuł wykazują różnice w zakresie kształtowania warstwy aksjologicznej, obrazów nadawcy i odbiorcy wpisanych w tekst, intencji nadawcy, zabiegów stylistycznych. Przeprowadzone badania obejmują jednak zbyt ograniczony materiał badawczy, by wyodrębnić (za Wojtak) wzorzec kanoniczny gatunku, wzorce alternacyjne i adaptacyjne.

Bibliografia

- Ciapała J., *Konstytucyjna wolność działalności gospodarczej w Rzeczypospolitej Polskiej*, Szczecin 2009.
- Garlicki L., *Normy konstytucyjne relatywnie niezmiennalne*, w: *Charakter i struktura norm konstytucji* red. J. Trzciniński, Warszawa 1997, s. 137–155.

Weronika Kosmalska, *Analiza genologiczna preambuł...*

- Gizbert-Studnicki T., *Język prawny z perspektywy socjolingwistycznej*, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace z nauk politycznych” 1986, z. 26.
- Gorlewska E., *Ekspresywność Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej w ujęciu lingwistycznym*, w: *Emocje, język, literatura*, red. D. Saniewska, Kraków 2016, s. 391–405.
- Gorlewska E., *Słownictwo aksjologiczne w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Znaczenia tekstowe a konotacje potoczne*, Białystok 2019.
- Greßler M., *Moralność publiczna jako wyznacznik treści pojęcia wolność gospodarcza*, „Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawnohistoryczny”, 2015, z. 58/2, s. 163–178.
- Gulczyński M., Wawrzyniak J., *Suwerenne prawa narodu do sprawowania władzy zwierzchniej we współczesnych warunkach*, w: *Spór o suwerenność*, red. W.J. Wołpiuk, Warszawa 2001, s. 177–202.
- Gwiżdż A., *Wstęp do konstytucji (preambuła)*, w: *Charakter i struktura norm Konstytucji*, red. J. Trzciniński, Warszawa 1997, s. 166–184.
- Hasło: *preambuła*, w: *Słownik języka polskiego*, PWN, online: <https://sjp.pwn.pl/sjp/;2508154>, [dostęp: 25.01.2022].
- Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r.*, online: <https://tinyurl.com/38d5ad86>, [dostęp: 20.01.2022].
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997*, online: <https://tinyurl.com/yw3zszkf>, [dostęp: 20.01.2022].
- Korycka-Zirk M., *Interpretacyjna zmiana konstytucji*, w: *Prawo i polityka w sferze publicznej. Perspektywa wewnętrzna*, red. P. Jabłoński, J. Kaczor, M. Pichlak, Wrocław 2017, s. 27–37.
- Lizisowa M.T., *Model komunikacji językowej w konstytucjach Rzeczypospolitej (relacja nadawczo-odbiorcza)*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” 2002, z. LVIII, s. 75–92.
- Malinowska E., *Konstytucja jako gatunek tekstu prawnego*, Opole 2012.
- Malinowska E., *Style preambuł konstytucyjnych*, w: *Odmiany stylowe polszczyzny dawniej i dziś*, red. U. Sokólska, Białystok 2011, s. 141–149.
- Mierzenie stopnia zrozumiałości polskich tekstów użytkowych*, seminarium „Przetwarzanie języka naturalnego”, Instytut Podstaw Informatyki PAN, 4.11.2013 r.
- Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, online: <https://tinyurl.com/2p93abf7>, [dostęp: 22.01.2022].

Weronika Kosmalska, *Analiza genologiczna preambuł...*

Wojtak M., *Genologiczna analiza tekstu*, „Prace Językoznawcze” 2014, z. XVI/3, s. 63–71.

Wyrok SN z dnia 4 października 2001 r., I CKN 871/00, Lex nr 52659.

Życie kobiet i mężczyzn w Europie. Portret statystyczny, GUS i Eurostat, edycja 2018, online: <https://tinyurl.com/es3skh9t>, [dostęp: 26.01.2022].

Genological analysis of the preambles of Polish fundamental laws from 1918-2018

SUMMARY

The article is devoted to the genological analysis of the preambles of Polish legal acts – a special legal text. Following the genre determinants proposed by Maria Wojtak, the author examines the preambles of three Polish fundamental laws from 1918-2018: The Act of 17 March 1921. – March Constitution, the Constitution of the Polish People's Republic passed by the Legislative Sejm on 22 July 1952, and the Constitution of the Republic of Poland of 2 April 1997. The research ends with a reflection on the common and differing features of the indicated texts.

Key words: preambles, fundamental laws, genology, syntax, axiology

Weronika Kosmalska, *Analiza genologiczna preambuł...*

O Autorce:

Weronika Kosmalska – doktorantka w Szkole
Doktorskiej Nauk o Języku i Literaturze UAM,
absolwentka studiów magisterskich na kierunkach
prawo oraz filologia polska, jej zainteresowania
koncentrują się wokół składni oraz warstwy
aksjologicznej tekstów prawnych.

E-mail: w.kosmalska4@gmail.com